

Lenko Pleština-Spomen područje „Danica“

Čemu spomenici? Izazovna upitnost nije, dakako, apriorni znak sumnje, nego je potencirana da bi se preispitali temeljni razlozi jedne prakse. Čemu uistinu memorijalni (dakle, posve neutilitarni) značaj nekog kompleksa, tko je taj koji zahtjev obilježavanja postavlja kao imperativ izvan diskusije i da li je stupanj prizivanja sjećanja jedino mjerilo uspješnosti izvedbe? Naoko, to su sasvim nepotrebna pitanja o podrazumijevajućoj praksi, o nečemu što je unaprijed fiksirano svojom jednostavnom razložnošću, nešto što ponajbolje objašnjava i etimološka razina pojma »memorijalni spomenik«. Prema tome, svrsishodnije je pitanje: kome spomenici, u kakvoj funkciji, tko ih inicira, čiju i kakvu ideju nose, tko ih radi? Ovdje se već zatičemo u području koje nije tako jednoznačno, koje traži određivanje razlike kvaliteta-nekvaliteta, dakle, kriterijsku formulu u kojoj je sadržana i etička mjera.

Najjednostavnije rečeno: spomenike podižemo da bismo obilježili veličinu čovjeka, aktualnost njegove ideje ili čvrstoću moralnog i idejnog stava. Spomenici su signumi koji simbolički inkarniraju značenje stanovitih lica, događaja ili iskaze individualne i kolektivne svijesti. Budući da se u prelomnim, ratnim i revolucionarnim, vremenima najčešće zbivaju herojstva ili pokazuje krajnja odlučnost čovjeka da obrani svoje ljudsko dostojanstvo i svoju humanističku ideju, razumljivo je da su inspirativni motivi spomenobilježja najviše okrenuti tim vremenima. Posebno je naša Revolucija puna svijetlih primjera herojstva čovjeka i čvrstine idejne premise života.

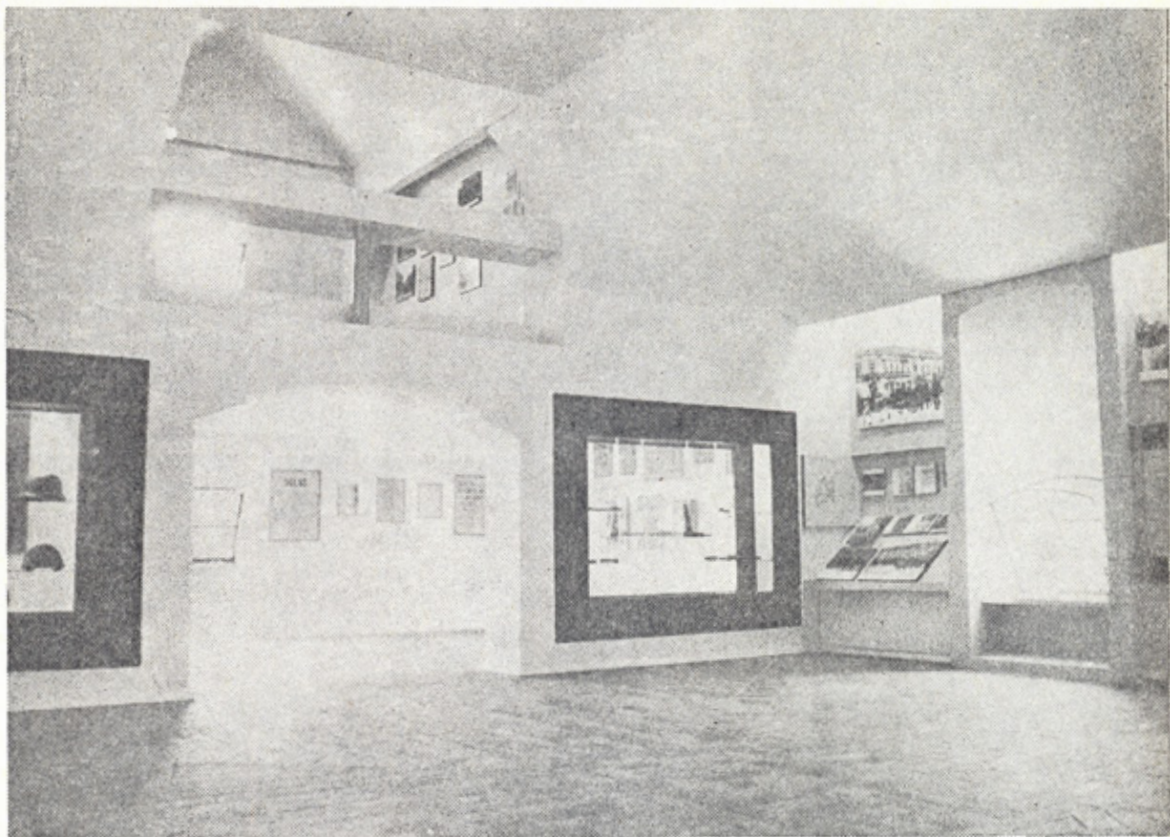
Međutim, koliko spomenici slave antropološku dimenziju čovjeka toliko osuđuju i njegove animalističke iskaze pa se u to suprotnosti humanističkog i antihumanističkog pojavljuje i temeljna mjera tenzije spomenika.

Ako je spomenik svjedočenje o vremenu i o ideji, onda je ono ponajmanje petrifikacija tih konstanti. Ono je zapravo sublimirani izraz ideje o slobodi, znak koji iskustvo žrtve određuje kao opomenu, simbol veza prošlosti i sadašnjosti. Spomenik izražava ethos prošlosti, ali određuje i naše postojanje kao iskustvo te prošlosti. Stoga je spomenik jednako pitanje i etičkog i umjetničkog karaktera te se upravo kroz odnos ovih dviju kategorija diferencira njihova vrijednost.

Osnovno pitanje koje se i arhitekti Lenku Pleštini postavilo u određivanju osnovne idejne koncepcije Spomen-područja »Danica«, vjerojatno je bilo determinirano sličnim spoznajama. Uvjeti pak, koji su postavljeni kao apriorne zadatosti obuhvatili su nekoliko osnovnih kriterija koji bi se mogli svesti pod spominjane kategorije estetske profilacije i idejne snage. Njihovo usvajanje značilo je tek potvrđivanje bitnog kriterijskog preduvjeta, a način kako bi se on trebao artikulirati bio je određen strogom osobnom vizijom. Svi spomenici, ako su uistinu spomenici, sadržavaju u sebi stanovitu mjeru idejnosti i određenu umjetničku oznaku, a tek pitanje relevantnosti poruke i umjetničke aktualizacije može odrediti i njihovo puno značenje u vremenu u kome nastaju.

Podaci o »Danici« govore kao o prvom koncentracionom logoru u tzv. NDH, o tome da je organizirana na mjestu tvorničkog kompleksa većim dijelom izgrađenog početkom stoljeća i o tome da je kroz logor prošlo oko 5600 zatočenika. Činjenice koje su bile prisutne govorile su o tome da je postojala tek jedna stereotipna spomen-oznaka, da su gotovo svi objekti bili porušeni ili u derutnom stanju, da se hortikulturi nije posvećivala nikakva pažnja, da je spomenički najzanimljiviji dio kompleksa koristila jedna transportna radna organizacija i da se, konačno, pri adaptaciji i stavljanju u spomeničku funkciju nije moglo računati na neko veće materijalno ulaganje.

Dakle, logično je bilo da se projektni program memorijalizacije toga područja podijeli na dva dijela: na izvedbeni i na idejni dio. Logično i stoga što je postojala nužna potreba da se u prvoj fazi odredi karakter i namjena užega muzejskog prostora, a da se definira tek vizija širega memorijalnog prostora. Takva etapnost zahvata pretpostavljala je, dakle, dovršenje i privođenje dijela površine bivšeg logora u funkciju izrazito dokumentarne namjene: adaptaciju bivše konjušnice i logorske nastambe u muzej revolucionarne prošlosti i razvitak NOB-a na ovome području, sanaciju vodotornja, konzervaciju logorskog zida, smještaj lokomotive koja je služila za vuču logorskog transporta, izgradnja vizuelnog i simboličkog ulaznog signuma, program zaštite i obnove hortikulturnog kompleksa i uređenje osnovnih komunikacijskih dionica.

Snimio: M. Jakupec

Najveći i najtemeljitiји zahvat ostvaren je na zgradi sadašnjeg muzeja. Proces adaptacije objekta na kome je tek vanjski plašt bio relativno stabiliziran, bio je determiniran funkcijom strogo namjenskog prostora i klasičnim načinom muzejske ekspozicije. Trebalo je, prema tome, relativno mali prostor artikulirati u smjeru maksimalne iskoristivosti, vodeći pri tome računa o unaprijed fiksnim tematskim cjelinama buduće postave. Ovakvo rješavanje sinteznog arhitektonsko-muzeografskog posla bio je zadatak u kojemu je intonacija globalnoga prostornog zahvata umnogome zavisila od načina određivanja detalja prostora. To pak nije smjelo roditi cjelinu kao zbroj segmenata, budući da bi to naglasilo tek tehničko-operativnu moć naspram individualne premoći kreativnog zahvata.

Osnovne vrijednosne odrednice dosegnutog rješenja proizlaze iz načina na koji se ispod mirnog i sumornog vanjskog plašta otvara unutrašnji prostor u mnogostrukosti svojih rješenja. Neveliki objekt bivše konjušnice zadobio je naime, metodom funkcionaliziranja svake prostorne jedinice upotrebnost koja je gotovo maksimalna. Ovakvo osvajanje prostora nije impliciralo zagušivanje i utilitaristički diktat, nego je naprotiv, otvorilo mogućnost za dinamičku igru elemenata, slobodu muzeografskog rasporeda i ritmičko smjenjivanje prostornih segmenata.

Svjetlo se rasipa po ovome prostoru tako da daje stanovitu tajanstvenost, ali istovremeno funkcionira kao prirodni moderator. To dvstruko svjetlosno značenje postignuto je posebnom pažnjom u definiranju sistema otvora na

inače dosta zaklopljenoj i normiranoj ljsuci zgrade.

Prema tome, zadržavanje autentičnosti vanjskog izgleda uz istovremeno slobodno koncipiranje unutrašnjeg rasporeda odredilo je dvostruki karakter: simbolički i funkcionalni. Pri tome, jedva da su suprotnosti forme i funkcije vanjskog oplošja i unutrašnjeg prostora bile međusobno ograničavajući faktori.

Vodotoranj sagrađen 1907. godine vertikalna je dominantna čitavog prostora te je ostavljen kao simbolička oznaka industrije koja je ovdje postojala i veza sa industrijskim kompleksom koji se razvija na širem području »Danice«.

Jedno od osnovnih pitanja koje se postavlja prije uređenja bilo je signiranje ulaznog dijela i dijela sačuvanoga logorskog zida. Budući da se na cijelom prostoru »Danice« nije računalo sa spomeničkom plastikom u klasičnom smislu, Pleština je ulaz naglasio nekom vrstom simboličke kapije čija je veličina dozirana ne samo mogućim višeznačnim konotacijama, ne-

go i odnosom prema okolnim objektima. Ta su vrata istovremeno i markiranje puta bez povratka, ali i konstrukcija koja asocira značenja optimističkog karaktera.

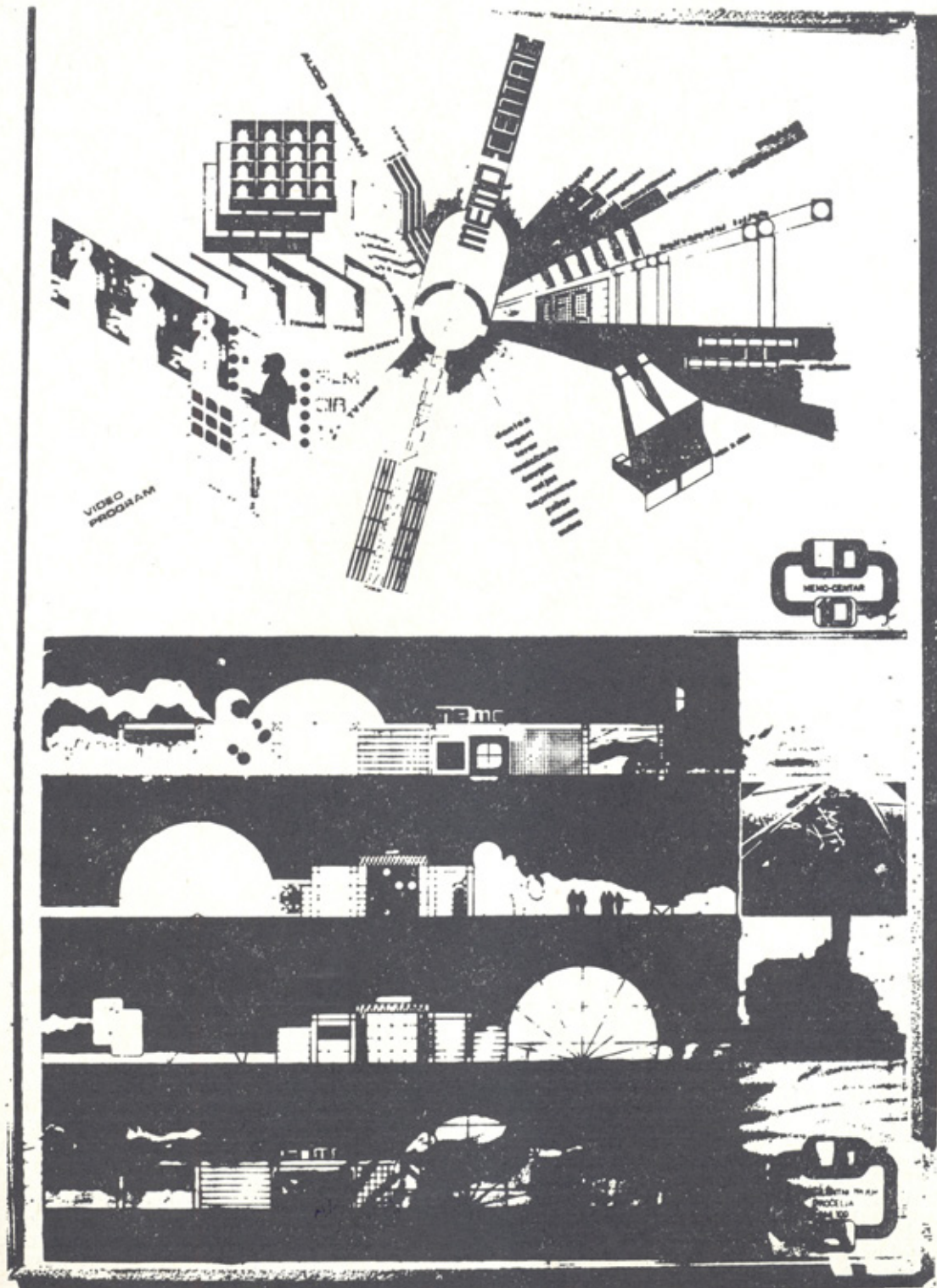
Na njega se nastavlja kolonadni niz sa kontinuiranom poveznom gredom koji paralelno teče sa konzerviranim logorskim zidom, a u funkciji je naglašavanja te barijere i omeđivanja šetnice. Osim toga, definiran je kao postolje za ploče sa imenima logoraša.

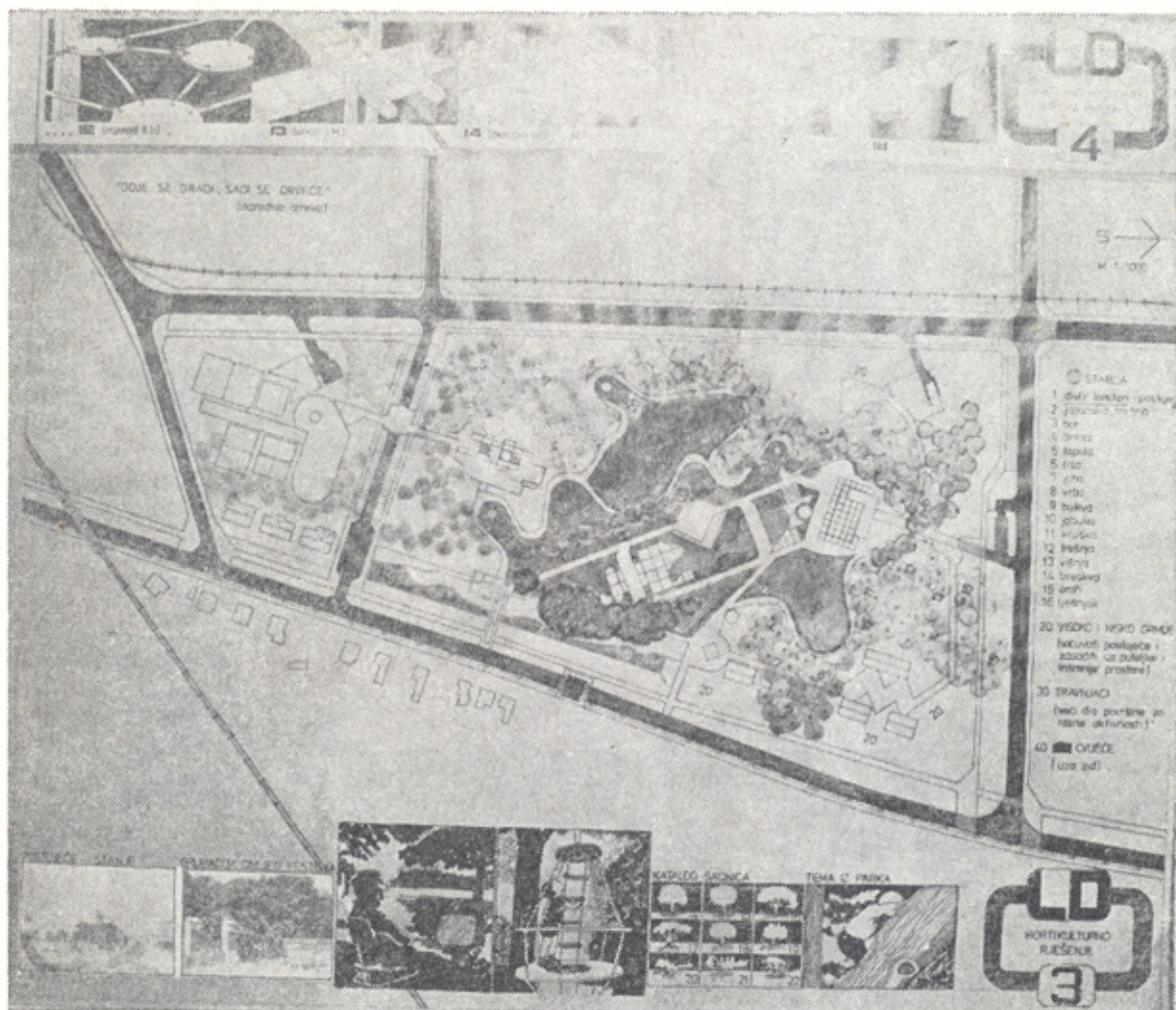
Oba ova plastično-prostorna rješenja svojom opominjajućom formom i kolorističkim određenjem rađena su s mjerom i s očitom pretenzijom da funkcionalnu manjkavost nadomjesti komunikativnošću svoje jednostavne, prizemljene simbolike.

Između ovih plastičkih elemenata i Muzeja nalazi se plato strukturiran u dvije razine, ostvaren kao prilazni dio i mjesto za okupljanje posjetilaca, a zamišljen kao otvorena predavaonica.

Snimio: M. Jakupec

Snimio: D. Poček

Već u prvoj, izvedenoj fazi »Danice« memorijalni kompleks definira se na način maksimalnog toleriranja svih zatečenih objekata i uz izbjegavanje svake patetične geste ili mitomanskog odnosa. To je s jedne strane uvjetovano vrlo malim brojem autentičnih objekata i detalja iz vremena postojanja logora, a s druge, namjerom da sam izvorni korpus određuje memorijalni značaj. Takav pristup računa na aktivitet prostora po sebi i jedva da je u dosluhu s artifičijelnom tenzišnošću koja bi poruku i memoriju pretpostavila potencijalnoj društvenosti i informativnosti prostora. Pod time, dajako, mislimo na čitav sklop značenja što ga može tako riješeni prostor naglašavati. U situaciji u

kojoj su megalomanske plastične ideje i prigodničarski oblici društvenosti potencirani posredstvom formalne geste apstraktnog spomenika i manifestacijskog platoa, ovakav svjesno reducirani zahtav određuje se i aktualitetom etičkog stava koji, ne treba naglašavati, konvergira s osnovnim vrijednostima naše revolucije.

Iako je druga faza spomen-područja naznačena samo u studijskoj projekciji, jasno je vidljivo da je riječ o sistemu koji računa sa istom idejnom osnovicom. Formalna struktura i veličina zahvaćenog područja razlikuje se međutim u mjeri u kojoj se prostor više ne formira odnosom adaptiranih zatečenih objekata, nego se konstruira novi dinamički dio. Ta je vizija

determinirana memorijalnim značenjem područja, ali ga i nadilazi na način koji implicira ozbiljne pomake u shvaćanju funkcije spomeničkog korpusa.

Jednostavno rečeno i objekti više nisu simboli koji bi svojim postojanjem ili sadržajem bili asocijativni punktovi, nego su cjeline od funkcionalnog značaja. U njima se živi, stvara, igra i uči.

Naspram muzejskog prostora i postava tradicionalnog tipa u tom novom kompleksu računava se, ne samo na izmijenjeni senzibilitet novih generacija, već i na dinamički koncept animacije. Polivalentni trijem sa memo-centrom zbir je podataka o teroru nad čovjekom i o njegovoj pobudi nadređenim silama koji se mogu posredstvom svih dostupnih audiovizuelnih sredstava primati i odašiljati na najoptimalniji način. Budući muzej tako nije statična ravan činjeničnih detalja, već kompjutorizirani arhiv čovjekovih doživljaja, pouka i saznanja.

Ostali objekti strogo su namjenske prirode: ferijalni dom, radnički dom, dom staraca, hobby centar, itd. Jasno je da se, ne napuštajući memorijalnu konotaciju, ne želi stvoriti spomenički kompleks za slučajne goste, nego dinamički ambijent u kome će se izmjenjivati relevantne životne funkcije. Spomen-područje tako postaje više od oaze deklarativne ili stvarne kontemplacije — on se životnošću zbivanja potvrđuje kao najljudskiji oblik zaduživanja. I u tome je svo poruka: veličina žrtve ne izražava se fizič-

kom kolosalnošću, patetičnom gestom ili čistim umjetničkim znakom, već ambijentom u kome se nemjerljivi polog koji je čovjek svojim žrtvovanjem dao da bi se sutra živjelo dinamično, radosno i sretno najjasnije izražava. Tako se veličina čovjekove žrtve jučer za ideju boljeg sutra razvija danas kao mogućnost ispoljavanja svih životnih manifestacija. Čijeli kompleks Pleština definira kao parkovnu zonu sa promišljenom i sustavno uređenom hortikulturnom cjelinom. Izmjenjivanje niskog i visokog nasada, grmlja, travnjaka i nasada cvijeća u zavisnosti je od funkcije pojedinih zona, potrebe stvaranja vizuelnih barijera ili otkrivanja objekta i od zatečenog stanja. U tu zelenu oazu objekti su uklopljeni na taj način da se funkcionalno nadovezuju jedan na drugi, ali i da dinamičkim lociranjem »prisiljavaju« na ophodnju.

Kompleks Spomen-područja »Danica« svoju ljudsku, etičku i umjetničku veličinu ne mjeri količinom ugrađenog betona, nego konzekventnošću razrade humane mjere prostora. U tome se njegova dinamičnost, razgradivost i dogradivost, propulzivnost, ekonomičnost i funkcionalnost potvrđuju kao ishodište vrijednosti. Stoga nije čudno da se već sada (u prvoj fazi) afirmira kao paradigmatički koncept spomen-područja u kome se kvaliteta i modernost arhitektonskog razmišljanja, mjera istinskog pijeteta prema žrtvama i kontinuitet ideje o slobodi akceptiraju kao bitne vrijednosti takvog tipa prostornog zahvata.